# İNALCIK VE OĞUZOĞLU ANISINA

## OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNE YALAKOVA'DAN YALOVA'YA 2024

## CİLT 1

**Editörler**
**Hacer KARABAĞ ARSLAN**
**Yusuf Ziya KARAASLAN**

EKİN
Basım Yayın Dağıtım

**2024**

**© 2024 Ekin Yayınevi**

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan yayınevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz.

**Sertifika No:** 48743

***Yazıların tüm sorumluluğu yazar/yazarlara aittir.***

**ISBN:** 978-625-5968-04-3

**Sayfa Düzeni:** Aslı AYRANCI

**Kapak Tasarımı:** Yusra TATAR

**Baskı ve Cilt:**

Sonçağ Yayıncılık
Matbaacılık Reklam
San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı
48/48 İskitler - Ankara
Tel.: (0312) 341 36 67
Sertifika No: 47865

**Baskı Tarihi:** Aralık 2024

**EKİN Basım Yayın Dağıtım**

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.
Durak Sk. No: 2 Osmangazi / BURSA
Tel .: (0.224) 220 16 72 - 223 04 37
Fax.: (0.224) 223 41 12
e-mail: info@ekinyayinevi.com
www.ekinkitap.com

# İÇİNDEKİLER

**YAHŞİ FAKİH'İN PEŞİNDE, DİJİTAL ÇAĞIN EŞİĞİNDE ..... 1**
*Cemal KAFADAR*

**HALİL İNALCIK, YUSUF OĞUZOĞLU VE YALOVA ÜZERİNE ..... 12**
*Özer ERGENÇ*

**KURULUŞ DEVRİ OSMANLI DENİZCİLİĞİ VE HALİL İNALCIK ..... 14**
*İdris BOSTAN*

**KOCAELİ BÖLGESİ HAREKÂT-I MİLLİYEYE NASIL KATILDI? (1919) ..... 26**
*Haluk SELVİ*

**BİR BİZANS İMPARATORU NEDEN TARİH YAZAR? VI. İOANNES KANTAKOUZENOS'UN "*HİSTORİA*"SI ..... 50**
*Murat KEÇİŞ*

**THE CITY OF SINOP: BETWEEN THE OTTOMANS, SIVAS EMIRATE, AND THE EMPIRE OF TREBIZOND ..... 75**
*Dmitry KOROBEYNIKOV*

***TÂRÎH-İ LÂRÎ*'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU ..... 85**
*Yusuf Ziya KARAASLAN*

**YILDIRIM BAYEZİD'İN İSTANBUL KUŞATMALARI ..... 100**
*Sezai SEVİM*

**BİR BİYOGRAFİ DENEMESİ: DEŞT-İ KIPÇAK'TAN BİZANS SARAYINA SYRGİANNES PALEOLOGOS PHİLANTHROPENOS KOMNENOS (1290-1334) ... 111**
*Cihan YALVAR*

**BURSA SUBAŞISINA NE OLDU? 17. YÜZYILDAN 18. YÜZYILA BURSA ŞEHRİNİN GÜVENLİĞİ ..... 130**
*Nilüfer ALKAN GÜNAY*

**1269/1852-53 TARİHLİ BELGEYE GÖRE TANZİMAT DÖNEMİ İDARİ REFORMLARININ TAŞRAYA YANSIMASI: ÇORUM ÖRNEĞİ ..... 142**
*Zülkif DAĞLI*

**OSMANLI DEVLETİ'NDE BELEDİYE SİSTEMİNİN GELİŞİMİ VE YALOVA BELEDİYESİ'NİN KURULUŞ TARİHİ ..... 170**
*Hasan SOYGÜZEL*

**BURSA'NIN DEPREMSELLİĞİ VE 1855 KIYAMET-İ SUĞRA: TARİHSEL VE JEOLOJİK BİR İNCELEME ..... 187**
*Nuri YILDIZ*

**KIRIM TATARLARINDA DERGİCİLİK VE KALGAY DERGİSİ ..... 205**
*Hatice ŞAHİN*

**TÜRKÇENİN YAZI DİLİ OLMASINDA TARİHÎ ETKENLER ..... 216**
*Ali AKAR*

**ATATÜRK ÖZEL KİTAPLIĞINDA BİR ÇUVAŞÇA-RUSÇA SÖZLÜK ÇEVİRİSİ - ÇUVAŞ SÖZ KÖKLERİ LÜGATİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER ..... 225**
*Bülent BAYRAM*

**OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ALFABE TARTIŞMALARINA DAİR GÜNCEL BİR LİTERATÜR ANALİZİ ..... 238**
*A. Mevhibe COŞAR*

**İSMAİL GASPIRALI'NIN HAYATI, FİKİRLERİ VE FAALİYETLERİ ..... 284**
*Nihatcan GÜNGÖR*

**TÜRK TARİHİNE VE TARİH YAZIMINA KATKI YAPAN BİR PORTRE: DR. FEROZE ABDULLAH KHAN YASAMEE ..... 296**
*Behçet Kemal YEŞİLBURSA*

**BALKAN COĞRAFYASI YAZARLARININ KALEMİNDEN YANSIYAN 'CEM SULTAN' İZLEKLERİ ..... 309**
*Nesrin KARACA*

**HALIL INALCIK'S WORKS ON ALBANIA AND HIS INFLUENCE UPON THE ALBANIAN HISTORIOGRAPHY ..... 337**
*Eduart CAKA*

**OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİMLERİN İÇ ÖRGÜTLENMESİNE DAİR YENİ BİLGİLER: BULGAR CEMAAT İDARESİ (*OBŞTİNA*) ÖRNEĞİ ..... 349**
*Nergis İMAMOĞLU*

**OSMANLI MAARİF NAZIRLARININ DİL YETKİNLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME ..... 366**
*Yusuf Sabri ŞİMŞEK*

**OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE TARIM TARİHİ ..... 392**
*Uğur BİLGİLİ*
*Sinem ZERE TAŞKIN*

**OSMANLI DÖNEMİNDE TARIM KREDİ KOOPERATİFÇİLİĞİ ..... 408**
*Sertaç DOKUZLU*
*Muqbel Ahmed ABDULLAH*

**OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZE DEVLET ÜRETME ÇİFTLİKLERİ..... 421**
*Elif Erbek BOZABA*
*Serkan GÜRLÜK*

**GIDA GÜVENLİĞİNIN TARIHSEL GELIŞIMI..... 436**
*Elif KOÇ ALİBAŞOĞLU*
*Şeyma Alime BAKIRCI*
*Ömer Utku ÇOPUR*
*Perihan YOLCI ÖMEROĞLU*

**OSMANLI DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE BURSA İLİ YÖRESEL ÜRÜNLERİ ..... 454**
*Merve KOÇ*
*Sertaç DOKUZLU*
*David NTAWUGURANIRIMANA*

**BULGARİSTAN'DA OSMANLI BARUTHANELERİ (19. YÜZYIL)..... 471**
*Lyubomir MIKOV*

**BATI AVRUPA'DAKİ ÇAĞDAŞLARININ YAZILARINDA MÜTEFERRİKA MATBAASI ..... 494**
*Orlin SABEV*

**REJİ KOLCULARININ YANYA VİLAYETİ'NDEKİ USULSÜZLÜKLERİNE DAİR BAZI TESPİTLER (1883-1912) ..... 508**
*Mustafa DAĞ*

**İTTİHATÇI FEDAİLİĞİN CUMHURİYET ORDU PRATİKLERİNE MİRASI VE YAKUP CEMİL SEMBOLÜ ..... 537**
*Ömer Faruk ATILGAN*

**SULTAN ABDÜLAZİZ'İN ŞİFA TALEBİNE BURSA'DAN GELEN YANIT: ÇİTLİ MADEN SUYU ..... 555**
*Nurefşan KARADAĞ*

**SÜRGÜNDE YAŞAMAK VE ÖLMEK: SABIK SULTAN VAHDETTİN'İN SÜRGÜNÜ VE BERABERİNDEKİLER (KASIM 1922-MAYIS 1926) ..... 575**
*Odile MOREAU*

**KURTULUŞ SAVAŞI PROPAGANDA STRATEJİLERİNDE "OSMAN GAZİ" ..... 587**
*Hacer KARABAĞ ARSLAN*

**HÜSEYİN RAUF (ORBAY) BEY'İN HİNDİSTAN'DA VERDİĞİ KONFERANSLAR VE YANKILARI ..... 605**
*Nazire DOĞAN*

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNUN FRANSIZ BASININDAKİ YANKILARI ..... 624**
*Sercan ALABAY*

**BURSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ: KURULUŞ SÜRECİ VE ŞEHİR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ..... 639**
*İsmet KARAHAN*
*Eda Nur AYDOĞDU*

**CRETAN MUSLIMS DURING THE LATE AUTONOMOUS PERIOD: FROM THE YOUNG TURK REVOLUTION TO UNION WITH GREECE, 1908-1913 ..... 653**
*Georgios LIMANTZAKIS*

**GÖÇ TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA HATIRATIN DEĞERİ: GİRİT GÖÇMENİ ALİ NİHÂNÎ'NİN HATIRATI VE SÖYLEDİKLERİ ..... 681**
*Metin MENEKŞE*

**XVII. YÜZYILDA OSMANLI SAVUNMASI AÇISINDAN EGE DENİZİ'NDEKİ BAZI ADALARIN ÖNEMİ ..... 712**
*Bülent ÇELİK*

**OSMANLI DEVLETİ AÇISINDAN BİR LİMAN KENTİNİN GAYRİ TİCARÎ ÖNEMİ: TRİESTE (1850-1915) ..... 737**
*İsmail ASOĞLU*

**BURSA ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN KAYNAK DEĞERİ: DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA DİPLOMATİK VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİNİN GENEL BİR ANALİZİ ..... 766**
*Muhammed CEYHAN*

**FÂTİH'İN İSTANBULU'NDA BİR ZEYNÎYYE ŞEYHİ: ÂŞIKPAŞAZÂDE VE MAKTUL ATİK MİMAR SİNAN ..... 781**
*Vedat TURĞUT*

**BETWEEN THE SULTAN'S ORDER AND THE GRAND MUFTI'S FATWA: TOBACCO IN THE SEVENTEENTH-CENTURY OTTOMAN EMPIRE ..... 803**
*Valentin KITANOV*

**ITALY, GREECE, AND THE DODECANESE: ITALY'S ANNEXATION OF THE DODECANESE AND GREECE'S REACTION, 1915-1917 ..... 814**
*Gürhan YELLİCE*

# Bursa Subaşısına Ne Oldu? 17. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Bursa Şehrinin Güvenliği

**Nilüfer ALKAN GÜNAY***

***Öz***

*Osmanlı Devleti'nin ilk sancaklarından olan Hudâvendigâr Sancağı'nda padişah haslarına ve selâtin evkafına ayrılan alanların genişliği, sancağın yönetiminin kısmen de olsa Anadolu ve Rumeli'deki birçok sancaktan farklı bir yapıda olmasına neden olmuştu. Bu yapıda Hudâvendigâr Sancakbeyinin Bursa şehri içinde örfî (idarî) yetkisi yoktu. Dolayısıyla Bursa Subaşısı sancakbeyi tarafından atanmıyordu. Şehir padişah hassı olduğu için, şehrin güvenliği (subaşılık görevi) ve onunla ilişkili olan zeamet (bâd-ı hevâ) rüsûmu iltizam yoluyla işletilmekteydi. Bursa zeamet mukataası, 16. yüzyılda zaman zaman Hudâvendigâr Sancakbeyi olanlara iltizam edilse de bu sürekli bir uygulama olarak yerleşmemişti. 16. yüzyılda Bursa'da örfî yetkinin tasarrufu ve neden olduğu yetki alanı problemleri büyük ölçüde ortaya konulmuştur. Ancak 17. ve 18. yüzyıl kadı sicillerinde Bursa Subaşısı hakkındaki belgelerin giderek azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle 16. yüzyıldan sonra Bursa şehrinin güvenliğinin sağlanması konusunda bir farklılaşma olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu çalışmada bu değişim üzerine bir analiz sunulacaktır. Bursa kadı sicillerine dayanılarak, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda şehrin güvenliğinin nasıl sağlandığı, görülen bu değişimin nedenleri sorgulanacaktır.*

***Anahtar Kelimeler:*** *Bursa, Subaşı, İdarî organizasyon, Yeniçeri, asayiş*

# What Happened to Subaşı of Bursa? The Security of Bursa City (17th to 18th Century)

***Abstract***

*In the sanjak of Hudâvendigâr, one of the first established Ottoman sanjaks, compared to the other administrative units of Anatolia and Rumelia the management system has a different structure due to the width of the areas allocated to the khass-i sultan (domain of the sultan) and endowments of Ottoman sultans. The sanjak ruler of Hudâvendigâr had no administrative authority in this structure in the city. The Subaşı of Bursa wasn't appointed by the ruler of sanjak. Since the city was khass-i sultan, the security of the city and the revenues (bâd-i hevâ) of this service (zeamet mukataası) operated through iltizam. Although this mukataa was given to the sanjak ruler of Hudâvendigâr ruler from time to time in the 16th century, this was not a permanent practice. Many studies have been conducted on the administrative organization in Bursa throughout the 16th century and the issues about the scope of authority. Nonetheless, it is evident that the rate of records pertaining to the subaşı*

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, niluferalkan@uludag.edu.tr, Bursa/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-7065-2464.

*of Bursa in court registers significantly declined over the 17th and 18th centuries. In other words, while the administrative divisions remained same throughout the sanjak or in Bursa after the 16th century, it seems that there existed a change in terms of maintaining the city's security. In this study, an analysis on this change will be presented. Based on Bursa kadi records, how the security of the city was ensured, especially in the 17th and 18th centuries, and the reasons for this change from the 16th to 18th centuries will be questioned.*

***Keywords:*** *Bursa, Subaşı, Administrative organization, Janissary, public order*

## Giriş

Osmanlı taşra yönetimi çalışmalarında çoğumuzun aşina olduğu bir cümle vardır: Osmanlı sultanları bir bölgede yönetimlerini tesis etmek için yargı gücünü temsil eden bir *kadı*, yürütme gücünü temsil eden bir *bey* tayin etmekteydiler; bey kadı'nın hükmü olmadan hiçbir ceza veremez, kadı da hiçbir hükmünü kendi icra edemezdi[1]. Bu cümleyle belirtildiği üzere yargı (şer'î) ve yürütme (örfî) yetkilerinin ayrışması Osmanlı taşra yönetiminin anahtarıdır. Ancak Osmanlı taşra yönetiminde hem şer'î hem de örfî yetkinin tasarrufu mekânsal bir organizasyon ile bölünmekteydi. Nitekim hemen hiçbir sancakta yürütme sadece *bey*in yetkisinde değildi[2].

Sancaklarda örfî yetkinin tasarrufu tahrir uygulamasıyla belirlenen sınırlarla -temel olarak- has, zeamet, tımar, vakıf ve mülk şeklinde bölünmüştür. Bu yapılanma içinde Hudâvendigâr Sancağı, idarî açından Anadolu'daki çoğu sancağa göre sancakbeyinin yetki alanının darlığıyla dikkati çekmiştir. Bu durum Bursa şehrinin padişah hassı olmasından kaynaklanmıştır. Hudâvendigâr Sancağında sancakbeyininin yetki alanının, padişah haslarının ve selâtin vakıflarının genişliği nedeniyle daralması meselesi, Özer Ergenç tarafından ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur[3].

---

[1] Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600), çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, 108.

[2] Şer'î yetkinin tasarrufunda da yetki alanları oluşmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fedâ Şâmil Arık, "Osmanlılarda Kadılık Müessesesi 1", *OTAM*, 8, 1997, 14; Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu Batı Düşünce Dergisi (53), Osmanlılar III Sayısı*, 2010, 75-98; Zeynep Dörtok Abacı-Boğaç Ergene, "The Price Revenues Generated y Ottoman Courts of Law in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries", *Journal of Near Eastern Studies*, 81, 2022, 30.

[3] 1530 tarihli Hudâvendigâr Sancağı tahrir defterine göre sancağın toplam hasılatı 13.797.327 akçedir. Bunun içinde 1 büyük şehir (Bursa), 3 kasaba (Yenişehir, Mihalıç, Bergama), 111 köy, 4 cemaat, 9 mezraa, 2 zemin, 15 enhâr-ı çeltik, 1 çayır, 8 koru ve 1 memlehâ padişah hassı olarak kayıtlıdır. Toplam hasılat içinde padişah haslarının kıymeti, 6.320.548 akçedir. Sancakbeyinin hasları ise 5 kasaba (Domaniç, Yenice Taraklı, Beypazarı, Gönen, Tarhala), 59 köy, 6 cemaat, 2 çiftlikten oluşmaktadır. Sancakbeyinin hasılatı ise 283.084 akçe olarak hesaplanmıştır. Geri kalan gelirler başta evkaf-ı selâtin, sonra zâim ve sipahi tımarlarına dağılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı

Bursa şehrinde padişah hasları hassa harç emini tayin edilerek idare olunuyordu. Şehrin güvenliğinin ve düzeninin sağlanması ile bu göreve bağlı olan bâd-ı hevâ rüsûmunun[4] tahsili Bursa şehri zeamet mukataasını (şehir subaşılığını)[5] oluşturuyor ve hassa harç emini[6] olanlar tarafından iltizama verilerek yürütülüyordu. Sancakbeyinin Bursa'da ikamet etmesi, buna karşılık şehrin kolluk görevi ve ona dayalı gelirlerinin padişaha ait olması 16. yüzyılda sıklıkla yetki alanı çatışmalarına neden olmuştur. Bu nedenle bilhassa Kanunî devrinden (1520-1566) itibaren şehir subaşılığı mukataası sıklıkla sancakbeyine iltizam edilmiştir. Bu, yetki alanı çatışmaları için işe yarar bir çözümdü. Ancak mutat bir uygulama değildi. Daha fazla para veren bir kişi mukataanın işletmesini alabiliyordu[7].

Bursa kazası içinde örfî yetkinin tasarrufu konusu 16. yüzyıl özelinde büyük ölçüde açığa çıkarılmıştır. Ancak 16. yüzyıldan sonra konuyla ilgili nasıl bir değişim olduğu ele alınmamıştır. Bu çalışma temel olarak bu meseleye odaklanmaktadır. İltizam sisteminin yayınlaştırıldığı, malikâne sistemine geçildiği ve yerel otoritelerin kent yönetiminde etkinliğini arttırdığı 17. ve 18. yüzyıllarda Bursa şehrinin güvenliği ve düzeni nasıl sağlanmıştır? Sancak yönetimi konusu, tahrir defterleri ile kadı sicillerinin birlikte kullanımının araştırmacıya sağladığı nispeten güvenli zeminin de etkisiyle, genel olarak 16. yüzyıl odağında çalışılmaktadır. Burada ise Bursa kadı sicillerinde tespit edilen farklı tarihlere ait belgelere dayanılarak, Bursa şehrinde güvenliğin ve düzenin sağlanması konusuna zamansal olarak yaklaşılması, uygulamalardaki değişime dair verilerin tartışılması hedeflenmiştir.

## Bursa Subaşılığının Padişah Hassından Sancakbeyi Hassına Geçişi

16. yüzyıl Hudâvendigâr Livası tahrir defterlerinde padişah hassı olarak kayıtlı *nefs-i Bursa* içinde sayılan 174 mahallenin Bursa Subaşılığının yetki alanı olduğu söylenebilir. Ancak şehrin batısında Cilimboz deresinden bugünkü Çekirge Mahallesine uzanan kısım I. Murad Hudâvendigâr Vakfı'na

bir tahlil için bkz. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2006, 141-150.

4 Bâd-ı hevâ rüsumu hakkında bkz. Halil İnalcık, "Adâletnâmeler, Belgeler, 2 (3-4), 1965, 79.

5 Müçteba İlgürel, "Subaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 447; Muhammed Yazıcı, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, 159-160.

6 Arif Bilgin'in 17. yüzyılın ilk yirmi yılında Bursa'da Hassa Harç Eminliğini konu alan bir eseri bulunmaktadır. Ancak aşağıda ele alınacağı üzere yazar da yüzyılın başlarında Bursa zeamet mukataasının hassa harç emininin yetkisinden çıktığına işaret etmiştir. Bkz. Arif Bilgin, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, Kitabevi, İstanbul 2006, 19.

7 Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 142-149.

bağlı olduğu için bu alan şehir subaşısının değil, Kaplıca Subaşısı'nın yetki alanını oluşturuyordu. Benzer bir sınır da şehrin doğu tarafında yer alan Uluyol hattıdır. Uluyol'dan sonra Bursa kazâsının sınırına kadarki kısım ise Sahra-yı Bursa Subaşılığı (Bursa Ovası Subaşılığı) olarak adlandırılmakta olup, sancakbeyinin yetki alanında görülmekteydi[8]. Tahrir uygulaması ile çizilen mekânsal organizasyonun yön verdiği bu yetki alanları, 17. yüzyılda mekânsal olarak büyük ölçüde aynı kalmakla birlikte idarî ve malî statü olarak değişmiştir.

Konu hakkında tespit edilen 29 Haziran 1604 (H.1 Safer 1013) tarihine ait ilk kayıtta Hudâvendigâr Sancağı mutasarrıfı olup İran Seferi için görevlendirilen Sinan Paşa'nın sancaktaki eşkıya ve haramzâdenin şer'-i şerîf ve kanûn-ı münîf üzere zabt edilmesi ile reayanın korunması için Bursa Subaşılığı ve sancaktaki diğer kazâ subaşılıklarının kendisine bırakılmasını talep ettiği görülmektedir[9]. Bu tarihten sonra tespit edilen 11 Ağustos 1621 tarihli bir ferman kaydında *"ber-vech-i arpalık Hudâvendigâr Sancağına mutasarrıf olan İlyas"*ın *"Burusa Subaşılığı bana hâss bağlanub bu ana değin Burusa Sancağına mutasarrıf olanlar dahi mutasarrıf iken hâricden ba'zı kimesneler zikr olunan subaşılığa dahl iylemekden hâlî değillerdir"* şeklindeki şikayeti üzerine, subaşılığın sancakbeyi hassı olduğu onaylanmış ve kimsenin kendisinin yetki alanına müdahale ettirilmemesi emredilmiştir[10]. Bursa zeametinin tam olarak ne zaman sancak mutasarrıfına bağlandığını gösterir bir kayıt bulunamamıştır. Ancak 1604 ile 1621 arası bir tarihte değişimin

---

[8] Kaplıca Subaşılığı için bkz. Nilüfer Alkan Günay, "16. Yüzyıl Sonlarında Kaplıca Subaşılığı", *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2021, 664-687; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 2 (1453-1559)*, Barış Yay., Ankara 1999, 65. Sahra-yı Bursa Subaşılığı için Bursa Ovası Subaşılığı da denilmektedir. 17. yüzyılda da aynı şekilde adlandırıldığı kayıtlardan izlenebilmektedir. Bkz. BŞS, B 21, 134. Bir de Kite kazası içinde ayrı bir Ova Subaşılığı vardır. İkisi farklıdır. Raif Kaplanoğlu-Turhan Çalay, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri Kete Kazası (Nilüfer-Keles-Mudanya-Gemlik-Armutlu İlçeleri)*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, Bursa 2019, 16. Bu noktada belirtilmelidir ki tahrir defterlerinde çizilen mekânsal organizasyon ile uygulamadaki yetki alanları birebir uyuşmamaktadır. Örneğin tahrirden sonra Bursa kazası köyleri arasında olup padişah hassı statüsünde olan bazı köyler başkasına temlik edilmiştir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, 10, 81 nolu dp. Yine vakfiyenin yazıldığı sırada mevcut olmayan köylerin yanlarında yeni köyler kurulduğundan, bu köy adları vakfiyede ve hatta tahrir defterinde geçmediği halde, kadı sicillerinde karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir şekilde tahrir defterlerinde gördüğümüz bazı mahallelerin yerine veya yanına yeni mahalleler kurulmuştur. Kaplıca Subaşılığının tespitinde de benzer sorunlarla karşılaşılmıştır. Alkan Günay, "16. Yüzyıl Sonlarında Kaplıca Subaşılığı", 669-673. Bu ve bunun gibi sebepler nedeniyle, yetki alanlarını harita üzerinde işaretlemek ve tam sınırları ile ortaya koymak, ancak tahrir defterleri, kadı sicilleri ile eski ve yeni haritalar kullanılarak yapılacak kapsamlı bir araştırma ile mümkündür.

[9] BŞS, B20, 179. Özer Ergenç de 16. yüzyılın ikinci yarısında Hudâvendigâr Sancakbeyi olanların bu tür yakınmaları olduğunu belirtmiştir. Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 143.

[10] BŞS, B40,162.

gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1621 tarihli kaydı doğrular şekilde 1636 tarihli bir başka kayıtta Hudâvendigâr Sancakbeyi Kaymakamı Osman tarafından bir temessük ile Bursa Şehri Subaşılığına 10 Ocak 1636 tarihinden (H. 1 Şaban 1045) başlayarak üç aylığına Mustafa Bey atanmıştır. Dolayısıyla bu ikinci kayıt da şehrin artık sancakbeyinin hassı olduğunu tekrar etmekle birlikte, arpalık üzere mutasarrıf olan sancakbeyinin bir kaymakamı olduğunu, ona ek olarak subaşılık için de ayrı birini tayin ettiğine işaret etmektedir[11].

17. yüzyıl başlarında Bursa'nın yönetiminde yapılan bu düzenlemenin gerekçeleri nelerdi? Öncelikle bu tür sancakbeyi hassından padişah hassına, padişah hassından mülke gibi değişimlerin sürekli olmasa da örnekleri tespit edilebilen uygulamalar olduğunu belirtmek gerekmektedir[12]. Bursa özelinde konuyla ilgili olarak Mustafa Akdağ, Bursa kadı sicillerinden tespit ettiği belgelere dayanarak, Sahra-yı Bursa Subaşılığının, 1515-1518 arasında sancakbeyi ile Bursa Subaşısı olanlar arasında gidip geldiğini aktarmıştır. Üç kez idarî ve malî statüsü değişen Sahra-yı Bursa Subaşılığı 1518 yılında şehir subaşılığına bağlanmıştır[13]. Ancak bu yine kalıcı olmamıştır. Zirâ 25 Nisan 1594 tarihli bir sicil kaydında Hudâvendigâr Sancak Beyi Mehmed'in Sahra Nahiyesine bir subaşı tayin ettiği görülmektedir[14].

17. yüzyılın başında, iki yetki alanın birleştirilerek, şehir zeametinin sancakbeyi hassına çevrilmesi ise devrin gelişmeleri ile alakalı görünmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren suhte ve Celâli bölüklerinin faaliyetleri taşra yönetiminde asayiş düzenini derinden etkilemiştir. Celâli istilasının Bursa'da en yoğun hissedildiği dönem Kasım 1607- Şubat 1608 (H. 1016 yılı Şaban ve Şevval ayları) tarih aralığıdır. Şehir, Celâli Kalenderoğlu ve emrindeki eşkıyaların istilasına uğramıştır. Tahsin Şahin, tarafından Bursa'daki Celâli tahribatı ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Celâliler tarafından şehrin merkez mahallelerinin hemen hepsinde evlere, vakıf eserlere zarar verilmiştir. Ayrıca geniş çaplı bir gasp faaliyeti yaşanmıştır. Şehirde özellikle tahıl ve paranın bol olduğu Eski ve Yeni Galle Pazarı, Kayhan ve At Pazarı gibi ticaret noktalarında

---

[11] BŞS, B59,182.

[12] Bu konuda Fatih Sultan Mehmed kanunnâmesinde yer alan "*Bana yarar has defterdarlarım her kimde bulsalar gerek vüzerâmda ve gerek gayride ellerinden alıp benim haslarımdan bî-hâsıl* (verimsiz) *olanları vereler*" kaidesi de bu duruma işaret etmektedir. 1518'de Mardin'de beylerbeyi haslarına dahil debbâğhâne, boyahane gibi tesislerin gelirlerinin padişah hassına alınması bir örnek olarak verilebilir. Nejat Göyünç-Cengiz Orhonlu, "Has", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, 1997, 268. Bu konuda en bilinen örnek Fatih devrinde bazı vakıf ve mülk arazilerin mirileştirilmesi ve tımara çevrilmesidir. Bkz. Doğan Yörük, "Karaman Eyaletinde Tımara Çevrilen Vakıf ve Mülkler 1476-1483", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 2007, 61-74.

[13] Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi* 2, 66-67.

[14] BŞS, B113, 133. Aynı belge daha önce Özer Ergenç tarafından da ele alınmıştır. Bkz. Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 138.

tahribat daha fazla olmuştur[15]. Celâli isyanlarının yarattığı olumsuz ortam, tüccar kervanlarının güvenli ulaşımını tehlikeye soktuğu için Bursa'nın ticaret hacminde de daralma olmuştur. Bâc-ı Zirâ, Mizân-ı Harîr ve Mudanya İskele mukataalarının bütçelerinde azalmalar yaşanmıştır[16].

Bu asi gruplar belirli bir yerde üslendikleri gibi bazen sancaktan sancağa geçmekteydiler. Peşlerine takılan eşkıya serdarları ya da sancaklardaki maiyet memurları birçok sancağa giriyorlardı. Suçluları yakaladıkça cürm ü cinâyet resmini de kendi adlarına alıyorlardı. Bu durum doğal olarak geçtikleri sancaklardaki asıl sahib-i arz ve sahib-i raiyyet olanların zararınaydı. Ancak her beylerbeyinin kendi eyaletinde adamlarını birer kuvvetli bölük ile devre çıkarmaları adeti yerleşmişti. Bu ise beylerbeylerin kendi paşa sancağı dışına çıkması ve diğer sancak beylerinin haklarına tecavüz etmeleri demekti[17]. Sancak içinde de benzer durumlar söz konusuydu. Serbest dirlik[18] statüsündeki has, zeamet ve selâtin vakıfların ayrılan arazilerde icrâ yetkisi olmayan grupların devre çıkmaları ve cürm ü cinâyet resmi tahsil etmeleri yine asıl yetki sahibinin yetki alanına (ve gelirlerine) müdahale idi. Diğer bir ifadeyle aslında hilâf-ı şer' ve kanun bir uygulama idi. Suhte ve Celâlilerin neden oldukları asayiş problemleri yüzyılın sonlarına doğru artış göstererek, 17. yüzyıla taşmış ve mevcut yetki alanı çatışmalarını daha da tırmandırmıştı. Yukarıda ele alınan 1604 tarihli belgede sancak mutasarrıfı Sinan Paşa, yalnız Bursa Subaşılığının değil sancağın diğer kaza subaşılıklarının da kendisine bırakılmasını, bu sayede eşkıyanın hakkından gelebileceğini, "*bu cânibe aid ve vâki' olan mahsûlünü* (bâd-ı hevâ rüsumunu) *şer'-i şerîf ve kanûn-ı münîf üzere tahsîl*" edebileceğini ifade etmiştir[19].

---

[15] Tahsin Şahin, Celali Kuşatması Altında Bursa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2017, 75-127.

[16] Bilgin, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, 111-121. Kamil Kepecioğlu, Bursa'daki diğer padişah hassı mukataalarının da İstanbul Gümrüğüne bağlanmasından dolayı 1642 yılından itibaren bir daha Bursa hassa harç emini tayin edilmediğini belirtmiştir. Bu değişimin arkasında da Bursa Hassa Harç Eminliğinin gelirlerindeki azalma olabilir. Ancak ek belgelere ulaşılamadığından konu metin içinde ele alınmamıştır. Bkz. Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, c.2., Haz. Hüseyin Algül vd., Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2009, 149.

[17] Mustafa Akdağ, "Celâlî Fetreti", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1958, 16 (1-2), 59.

[18] Osmanlı toprak düzeninde padişah haslarıyla sultan ve vezir vakıflarından başka; vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, nişancı, defterdar, divân katipleri, çavuşlar, çeribaşları, subaşılar ve dizdarlar vb. yüksek rütbeli idare amirleriyle diğer memur ve askerlerin has ve zeametleri, idarî ve malî bakımdan bazı imtiyazlara sahip "serbest" tımarlar olarak muamele gÖrmekteydi. Bu tımarlarda raiyyet rüsûmu, aşâr ve bâd-ı hevâ vergileri dirlik sahibine tahsis ediliyordu. Dirliğin bağlı olduğu birimin yÖneticileri serbest tımarlara müdahale edemiyordu. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, Gözlem Yay., İstanbul 1980, 839-840.

[19] BŞS, B20, 179.

Dolayısıyla yüzyılın başlarında görmüş olduğumuz değişim tam da bu döneme denk gelmektedir. Yapılan düzenleme ile Bursa şehri ve sahrası sancakbeyi hassında birleştirilmiştir. Devrin asayiş sorunlarının meskûn reayanın neden olduğu problemlerden çok hareket halindeki eşkıyadan kaynaklı olması ve eşkıya takibinin de zorluğu bu değişikliğe itmiş olmalıdır. Bununla birlikte malî açıdan tek kişinin yetkisinde birleştirilseler de sancakbeyi hassı olduktan sonra da şehir subaşılığı ve sahrası için ayrı kişilerin tayin edildiği belirtilmelidir[20].

**Bursa Subaşılığından Bursa Ağalığına**

Bursa şehri subaşılığı konusunda dikkati çeken bir diğer özellik, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniçerilerin subaşılık görevlerindeki etkinliğinin artmasıdır. Bunun arkasında ise merkezî yönetimin 1559 tarihinde yaşanan Şehzade Bayezid Vakası sonrasında taşrada yeniçeri istihdamını arttırması bulunmaktadır. Taşradaki tımarlıların asi şehzadenin yanında yer almaları, medreselerin yoğun olduğu yerlerde suhtelerin çıkarttıkları ayaklanmalara katılım göstermeleri bu değişimi tetiklemiştir. Sancaklarda ehl-i örf taifesinin bu tür faaliyetlerine karşı, halkın onlardan korunması ve güvenliğin sağlanmasında görev almaları için taşraya yeniçeri grupları yerleştirilmeye başlanmıştır[21].

Aslında erken dönemlerden itibaren taşrada kale ve hisarların korunması için kapıkulları istihdam edilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise kentlerde Yeniçeri zabitlerinin komutasında yeniçeri birlikleri oluşturulduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Cafer Çiftçi, taşrada yeniçeri varlığını konu alan makalesinde, Bursa'da 1588 tarihinde yaşanan ve sicillere yansıyan bir vakayı aktarmıştır. Çiftçi'nin tespitine göre bu tarihte Bursa'da 500 kadar yeniçeri bulunmaktadır[22].

Yeniçeri zabitleri, Yeniçeri Ağasının isteği ile yeniçeri teşkilatı içinde saksoncubaşu, turnacıbaşı gibi unvanlar almış ocağın tecrübelileri arasından seçilerek göreve getirilmekteydiler. Yeniçerilerin şehir içerisinde yaptıkları, her türlü ahlak ve kanun dışı tavırların tespiti ve cezalandırılması dışında, sefer zamanı sefere katılmalarının takibi ve yoklamalarında da yetkiliydiler[23].

---

[20] BŞS, B21, 134.

[21] Şerafettin Turan, *Kanuni'nin oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1961, 171; Cafer Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", *OTAM*, 27, Ankara 2010, 30-31.

[22] Cafer Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik dışı Faaliyetleri", 35.

[23] 18. yüzyılda Hudâvendigâr Sancağınnda yönetim konusu için bkz. Nilüfer Alkan Günay, 18. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetim Düzeninin Sosyo-Kültürel Yapıya Etkileri (Bursa Örneği),

Bir de yasakçılar ve yasakçıbaşılar vardı. Yasakçılar ve onların başındaki yasakçıbaşılar şehrin asayişini sağlamak, yeniçerilerin reayaya zulmetmelerini engellemek ve sahte kapıkullarını yakalamakla görevliydiler. İşte 16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyılda şehirlerde yeniçeri zabiti ya da yasakçıbaşı olarak bulunan yeniçerilerin şehir subaşılığını da iltizamla üzerlerine aldıkları görülmektedir[24].

18. yüzyıla ait kayıtlarda ise subaşılara nadiren rastlanmaktadır. Yalnız tek bir kayda rastlanmıştır. Haziran 1759 (H. Evâhir-i Şevvâl 1172) tarihli sicil kaydında Bursa subaşılığının Bursa muhzırbaşılığı, tahtabaşılığı ve beledî muhzırlığı ile birleştirilerek dokuz aylığına tek bir kişiye (Mehmed Ağa'ya) iltizam edildiği görülmektedir[25]. Ancak Mehmed Ağa'nın görevini nasıl ifâ ettiğine dair bir kayıt bulunamamıştır.

18. yüzyılda yeniçeri zabiti için kullanılan bir diğer unvan şehir ağalığıdır. 18. yüzyıl kayıtlarında yeniçeri zâbiti ya da şehir ağalarının (Bursa Ağalarının) atanmaları ve görevlerini tanımlayan belgeler bulunmaktadır. Yeniçeri Ağasının ocağın "*emekdâr ve kârgüzâr* (becerikli)" zâbitleri arasından birini seçerek yaptığı atama kadılıklara mektupla bildiriyordu. Kadı sicillerine suretleri geçirilen ağa mektuplarında bu görevlinin, Bursa'da ikamet eden veya gelip geçen eşkıyanın hakkından gelinmesine, vilâyet sâkinlerinin emniyet ve rahatlarının sağlanmasına çalışmak üzere tayin edilmekteydiler[26]. 18. yüzyılda şehir halkının güvenliğinin sağlanmasında görevli olduğu net bir şekilde ifade edilen yeniçeri zâbitinin, görevini ağa ve zâbiti olduğu Bursa'daki yeniçerilerle yürütmesi bekleniyordu. Dolayısıyla 18. yüzyılda bir önceki yüzyılda aynı şahısta birleşse de iki ayrı görev tanımı olan yeniçeri zabitliği ve şehir subaşılığı arasındaki sınır belirsizleşmiş görünmektedir. Bu konuda daha fazla ayrıntıya ulaşmamızı sağlayan ise bir ferman kaydıdır.

1758 tarihli Hudâvendigâr Sancağı mutasarrıfı, Bursa Kadısı ve yeniçeri zabitine (isimler belirtilmemiştir) hitaben yazılan fermanda[27], Bursa halkını

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010, 73-93.

[24] Cafer Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik dışı Faaliyetleri", 34; 1614 yılında Bursa'da Bursa Yeniçeri Zabiti ve Yayabaşı Zabiti Yahya Subaşı hakkında bkz. Osman Çetin, "I. Ahmet Devri B 33/227 Numaralı Bursa Şer'iyye Sicili", *Sultan I. Ahmed Dönemi ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2023, 407. Yine Bursa Yeniçeri Zabiti ve aynı zamanda subaşı olan Mustafa Subaşı için bkz. 18 Nisan 1660 (H.17 Şaban 1070) tarihli kayıt için bkz. BŞS, B131, 29.

[25] BŞS, B93, 93.

[26] *"Kıdvetü'l-emâcid ve'l-âyan Haseki el-Hac Mehmed Ağa -zîde-mecdühû- inhâ olunur ki Mahrûse-i Burusa'da mukîm ve misafir zuhûr iden erâzil ve eşkıyanın zabt ve rabtlarıyla sükkân-ı vilayetin emn ü rahatlarına bâis hizemât-ı müstahsene-i mebrûreyi ve mesâi-i celîle-i şukûreyi vücûda getirmek içun…"* (Ocak 1740/Şevval 1152) Bkz. BŞS, B 197, 34.

[27] BŞS, B193, 95.

*"erâzil ve eşhâs-ı şerrden hıfz ve sıyânet* (korumak) *içun dergâh-ı muallâm yeniçerileri ocağı tarafından ta'yîn olan* ***yeniçerilerin zâbitleri*** *leylâ ü nehârâ* ***ma'rifetü'ş-şer' kol gezüb cerîmeleri ahz*** *ve mahbes olan eşkıyanın şer'en lâzım gelen cezâları mûmâ-ileyh ve ma'rifetü'ş-şer'* ve *Hudâvendigâr Sancağı mutasarrıfı olan dahi* ***hâric-i şehirde livâ-yı mezbûr hudâvendi dâhilinde şehrin etrafında*** *zuhûr iden kat'-i tarîk ve sâir eşkıyanın şerr ve mazarrâtları ibâd …. üzerlerinden men' ve def' itmekle"* görevli oldukları yazılıdır. Burada açıkça yeniçeri zâbitinin şehir içinde gece ve gündüz kadı ya da naible kol gezip cerimeleri tahsil edeceği, hapsedilmiş eşkıyanın da yine şer'en lâzım gelen cerimelerinin kadı hükmüyle, kendisi marifetiyle tahsil edileceği anlatılmıştır. Hudâvendigâr Sancağı mutasarrıfının ise şehrin dışında ve sancağın sınırları içinde, şehrin etrafında ortaya çıkan yol kesen ve diğer eşkıyanın faaliyetlerinin men ve defedilmesiyle görevli olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla mekânsal açıdan baktığımızda 16. yüzyıldaki uygulamaya geri dönüldüğü, şehir içi ile dışının asayişinin sağlanmasında ikili uygulamanın devam ettirildiği görülmektedir. Diğer taraftan 18. yüzyıla ait bu belgede önceden subaşının görevi olan güvenlik ve düzeni sağlamak ile bu sırada tespit edilen suçlulardan kadı hükmüyle cerîmeleri tahsil etme yetkisinin yeniçeri zâbitinde olduğu belirtilmektedir. Fermanın daha sonraki kısmından *nizâm-ı kadîm-i belde* bu şekilde olsa da âyan-ı vilâyetten bazı kimselerin "*Bursa'yı sadece yeniçeriler hıfzedemez*" diyerek bir grup sekban eşkıyasını çarşı ve pazarda kol gezmekle görevlendirdikleri anlaşılmaktadır. Fermanda kendilerine *"Paşa Sekbanı"* diyen gruba ihtiyaç olmadığı, hatta belde için tehlikeli olacağı da eklenerek eski uygulamaya dönülmesi emredilmiştir.

Sonuç olarak, 16. yüzyıl Bursa kadı sicillerinde subaşıların yetki alanları, kadı veya nâib ile nasıl çalıştıkları atanmaları vb. meseleler hakkında oldukça ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkün iken 18. yüzyılda bu tür belgelerin azaldığı görülmektedir. Bu değişimin arkasında tımar tevcihâtının azalması, buna mukabil taşradaki yeniçerilerin sayısında artış olması önemli bir etkendir. Subaşılık tımar sisteminin bir parçası idi[28]. Bursa kadı sicillerinde tespit edilen belgeler, incelediğimiz konu açısından 17. yüzyılın bir geçiş dönemi olduğuna işaret etmektedir. 18. yüzyıla gelindiğinde Bursa subaşılığı ancak tek bir kayıtta tespit edilmiştir. Bu kayıtta ise birkaç mukataanın bir araya getirilmesiyle iltizam edilebilecek bir gelir kalemine dönüştüğü görülmektedir. Belgeler konuyu tam olarak anlamamıza müsaade edecek açıklıkta olmasa da yeniçeri

[28] Bilindiği üzere 17. yüzyılda ayrıca bir mukataalaştırma dönemi yaşanmıştır. Ancak Hudâvendigâr Sancağı'nda vergi kaynaklarının -çoğu vakıf ve has statüsünde olduğu için- mukataalar halinde iltizama verilerek işletilme oranı 16. yüzyılda da yüksekti. Bu nedenle 17. yüzyıldaki değişimin Hudâvendigâr Sancağı'nda daha sınırlı düzeyde olduğu tahmin edilmektedir.

zabiti ya da diğer adıyla Bursa Ağası olanların şehirde gece ve gündüz kol gezerek suçluları tespit edip kadı hükmüyle sabit olan vergiyi almakla (16. yüzyıldaki bir subaşı gibi) görevlendirildikleri net bir şekilde görülmektedir.

18. yüzyılda örfî yetkinin tasarrufunda öne çıkan bir diğer grup ise mübaşirler olmuştur. Konu çalışmanın sınırlarının dışındadır. Ancak 18. yüzyıl sicil kayıtlarında hakkında şikayet bulunan çoğu kişinin kadı huzuruna *mübâşir mârifetiyle* getirildiği görülmektedir. Mübaşirler belirli bir görevi yerine getirmek üzere geçici olarak görevlendirilmiş kimselerdir. Mustafa Akdağ, daha 16. yüzyıl sonlarında merkezden Anadolu'ya bir vazife ile yollanan çavuş, kapıcı veya bölük zâbitlerinin geçecekleri sancaklara ait birçok davanın çözümlenmesi ile de vazifelendirildiklerini belirtmiştir[29]. 18. yüzyıla gelindiğinde ise kazâlara gönderilen fermanlarda, genel olarak fermanın uygulayıcısı olarak bir mübaşir tayin edildiği anlaşılmaktadır[30].

[29] Mustafa Akdağ bu uygulamaların da 16. yüzyıl sonlarında yaygınlaştığını ifade etmiştir. Akdağ, "Celâli Fetreti", s. 60.

[30] Örneğin Bursa'da Pirinç Hanı önünde iki kişiyi durdurup, ellerini bağlayıp evine götüren Şekerzâde Ahmed Efendi'nin meclis-i şer'e getirilmesi mübâşir marifetiyle olmuştur. BŞS, 203,1. Ayrıca bir başka örnek için bkz. BŞS, B 193, 56, 59, 74.

**Kaynakça**

Bursa Şer'iyye Sicilleri (BŞS), B20, B25, B40, B59, B131, B193, B197.

Akdağ, Mustafa, "Celâlî Fetreti", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1958, 16 (1-2), 53-107.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 2 (1453-1559)*, Barış Yay., Ankara 1999.

Alkan Günay, Nilüfer, "16. Yüzyıl Sonlarında Kaplıca Subaşılığı", *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2021, 664-687.

Alkan Günay, Nilüfer, 18. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetim Düzeninin Sosyo-Kültürel Yapıya Etkileri (Bursa Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010.

Arık, Fedâ Şâmil, "Osmanlılarda Kadılık Müessesesi 1", *OTAM*, 8, 1997, 1-71.

Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, Gözlem Yay., İstanbul 1980, 805-872.

Barkan, Ömer Lütfi -Enver Meriçli, *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Beyazıt, Yasemin, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu Batı Düşünce Dergisi,* (53), *Osmanlılar III Sayısı*, 2010, 75-98.

Bilgin, Arif, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, Kitabevi, İstanbul 2006.

Çiftçi, Cafer, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik dışı Faaliyetleri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 27, Ankara 2010, 27-57.

Çetin, Osman, "I. Ahmet Devri B 33/227 Numaralı Bursa Şer'iyye Sicili", *Sultan I. Ahmed Dönemi ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2023, 389-418.

Dörtok Abacı, Zeynep -Boğaç Ergene, "The Price Revenues Generated y Ottoman Courts of Law in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries", *Journal of Near Eastern Studie*s, 81, 2022, 25-52.

Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2006.

Göyünç, Nejat-Cengiz Orhonlu, "Has", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, 1997, 268-270.

Halil İnalcık, "Adâletnâmeler, *Belgeler*, 2 (3-4), 2.b., 1993, 49-145.

İlgürel, Mücteba, "Subaşı", *Türkiye Diyanet İşleri Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDVİA), c.37, 447-448.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, c.2., Haz. Hüseyin Algül vd., Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2009.

Şahin, Tahsin, Celali Kuşatması Altında Bursa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2017.

Turan, Şerafettin, *Kanuni'nin oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları*, Ankara 1961.

Muhammed Yazıcı, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Yörük, Doğan, "Karaman Eyaletinde Tımara Çevrilen Vakıf ve Mülkler 1476-1483", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 2007, 61-74.